

stanovit také základní rysy budoucího umění, které vzejde přímo z revolučního proletářského hnutí.

Mackova esejistika (např. knižní soubor z r. 1916 *Listy k srdci*) velmi názorně osvětluje autorovu tvorbu básnickou. V esejistice Macek vycházel z poznání nelidského uspořádání lidských vztahů, které způsobilo, že člověk ztratil jakoukoli celistvost a vnitřní harmonii. „Milióny lidí žijí tímto podživotem,“ psal Macek, „v temnotách nedůstojných života, v uzoučkých klecích ubohých zájmů.“ Socialismus má proto přinést totální obrodu, nikoli jen dílčí nápravu v hospodářské sféře. Macek se domníval, že socialismus nejprve určí pevný základ každému individuu tím, že učiní smysluplným pracovní proces; tím promění člověka-stroj v člověka, jenž si bude vytvářet svůj poměr ke kosmu (v tomto bodu shledává Macek obdobu mezi křesťanstvím a socialismem). Pro tuto revoluční změnu má velký význam kapitalistickým utilitářstvím potlačená imaginace, která se stane nezbytnou součástí lidského života. Obecné závěry pak vedly Macka k stanovení nových funkcí socialistického spisovatele, který má tento proces humanizace svým dílem předcházet.

Jako překladatel seznamoval Macek dělnické čtenáře zejména s literaturou francouzskou (Voltaire, A. France, Ch. L. Philippe), německou (je prvním překladatelem E. E. Kische, jehož reportáže vydal již před první světovou válkou) a americkou (U. Sinclair). Je též autorem českého textu *Internacionály* a jedním z prvních překladatelů Lenina a poválečné ruské revoluční literatury.

Jiří Mahen

/ 1882 - 1939 /

Básník, prozaik, dramatik, publicista, příslušník generace, která vstoupila do literatury ve znamení sociálního protestu a anarchistického buřičství. Jeho umělecká tvorba, zahrnující různé literární žánry a experimentující s různými literárními útvary, byla provázena mnohostrannou kulturní aktivitou. Zvláště významně se Mahen podílel na rozvoji českého divadelnictví jak svou dramatikou, tak svou prací dramaturgickou a režijní, spojenou s hledáním nových forem výchovné a osvětové práce.

Jiří Mahen, vlastním jménem Antonín Vančura, se narodil 12. 12. 1882 v Čáslavi. Jeho otec byl pekařem a pocházel ze staré evangelické rodiny, k níž náležel i spisovatel Vladislav Vančura, Mahenův synovec. Mahen byl třetí z třinácti dětí a vyrostl v sociálně stísněných poměrech. Vystudoval gymnázium v Čáslavi a v Mladé Boleslavi, od r. 1902 studoval na filozofické fakultě v Praze češtinu a němčinu. Ještě jako gymnazista

debutoval se skupinou nejmladších anarchistických literátů (J. Mach, F. Gellner, Roman Hašek) v Letáčích. Spolu s Těsnohlídkem, svým vrstevníkem a čáslavským rodákem, s nímž jej od dětství pojilo úzké přátelství, a s Gellnerem, s nímž studoval v Boleslavi, se v Praze brzy dostal mezi spolupracovníky Neumannova Nového kultu a členy jeho olšanské literární družiny. Později spolupracoval se Šrámkovým časopisem *Práce*, s Brunnerovými *Obzory* a s dalšími anarchistickými a socialistickými časopisy. Po absolvování fakulty působil tři roky jako středoškolský profesor v Hodoníně a v Přerově. Roku 1910 odešel do Brna, kde postupně, zejména po první světové válce, rozvinul mnohostrannou kulturní činnost jako novinář, divadelník a knihovník. V l. 1910–19 pracoval v redakci *Lidových novin*, pak byl po dva roky (1919–20) redaktorem brněnské *Svobody*. Již před válkou spolupracoval s divadlem, v letech 1918–22 zastával funkci dramaturga Národního divadla v Brně; současně v l. 1920–24 učil na nově založeném dramatickém oddělení brněnské konzervatoře dramaturgii, režii a rozborů světového dramatu. Od r. 1921 až do konce života byl knihovníkem Městské knihovny v Brně, k jejímuž vybudování podstatnou měrou přispěl. Podílel se na většině významných brněnských kulturních akcí; blízký vztah jej vázal zejména k nejmladší poválečné generaci (Halas, Nezval, Václavek), což se odrazilo i v jeho redakční spolupráci na *Václavkově Indexu* (1929–32). Z cest do zahraničí měl pro jeho dílo zvláštní význam několikerý pobyt v Jugoslávii. Po okupaci Československa spáchal 22. 5. 1939 sebevraždu.

Mahenovo beletristické dílo je jen částí jeho široké a mnohostranné kulturní činnosti, která podnětně zasahuje do nejrozumnějších oblastí a má základní význam pro rozvoj meziválečného kulturního života na Moravě. Významné místo v jeho tvorbě má kulturní publicistika a práce věnované divadlu, ať už jde o vlastní tvorbu dramatickou nebo o práci kritickou, vykladačskou a osvětovou, do níž Mahen vnesl náročnost a nové formy a kterou zaměřil proti kulturnímu zápecnictví a provincialismu. Vedle prací spojených s divadlem obsáhlo jeho literární dílo širokou škálu žánrovou, tematickou i tvárnou. V této různorodosti se odráží dynamika Mahenova tvůrčího charakteru, jež nesla s sebou improvizaci, ale také podnětný experiment, a jež ho nakonec i tvárně přiblížila avantgardě.

Mahenova tvorba lyrická (*Plamínky*, 1907; *Duha*, 1916; *Tiché srdce*, 1917) je vesměs spjata s životním pocitem a postojem generace, s níž na počátku století vstoupil do literatury. Nese pečeť jejího životního neklidu a bouřliváctví, citové opravdovosti i touhy po životní plnosti, i jejího směřování k výrazové zkratce, úsečnosti a náznakovosti. Úsilím o pevný klasický tvar se z této rané tvorby Mahenovy i celé generace vymykají *Balady* (1908), cyklus milostné poezie jednotného ladění a formy, vybudovaný na útvaru starofrancouzské balady villonské. Tvárná kázeň, překonávající impresionistickou improvizaci, je provázena i celkovým projasněním a koncentrací výrazu; od tlumočení nálady a dojmu chvíle dospívá k formu-

laci básníkovia životního kréda, k manifestaci životní intenzity, odvahy a činorodé víry. V poválečné době se Mahen k poezii vrací jen příležitostně, zejména verši inspirovanými cestami do Jugoslávie (*Scirocco*, 1923; *Rozloučení s jihem*, 1934); intenzivní přírodní i sociální zážitek z cesty na Slovensko vtělil do básně *Požár Tater* (1934) s aktuálním politickým posláním.

I Mahenova prozaická tvorba je žánrově velmi rozmanitá; jejím základním sjednocujícím prvkem je lyrismus, procházející vývojovými proměnami od impresionistické náladovosti po poetisticky uvolněnou fantazii. Také v próze začíná podobně jako jeho vrstevníci impresionistickou povídkou zachycující osudy romantických snilků a společenských vyděděnců, jejich citová dramata, zklamání a ztroskotání (*Podivíni*, 1907). Z téhož tematického okruhu čerpá a na podobných tvárných principech je založen román *Kamarádi svobody* (1909). Na příběhu pěti studentů-anarchistů, prožívajících své naděje a deziluze, své životní krize i hledání cest z nich, zachytil Mahen atmosféru svých studentských let i problémy své generace. Román není vybudován na souvislé fabulaci, skládá se z úryvků rozhovorů a sporů, charakteristik, dojmů a zážitků; příběhy jeho hrdinů jsou viděny očima jednoho z nich, který je vyprávěčem, do popředí vystupuje jeho subjektivní hodnocení věcí a intenzita prožitku. Impresionistickou metodu rozvinul Mahen nejdále ve stovce mnohotvárných drobných próz shrnutých do souboru *Díže* (1911), v němž se střídají črty, povídky, nápady a úvahy. Uvolněná imaginace se dostává ke slovu v souboru fantastických hříček *Měsíc* (1921), v němž mladá generace spatřovala předznamenání vlastního poetistického programu. Avantgardní poetice se vědomě přibližuje Mahenův román *Nejlepší dobrodružství* (1929). V malebné kulise brněnského prostředí, viděného okouzleným zrakem básníkovým, se odehrává příběh tří příslušníků různých generací a konfrontuje se trojí generační postoj k životu; klíčovou postavou je stárnoucí středoškolský profesor, hledající smysl života a cestu z osamění.

Druhý okruh Mahenova prozaického díla představuje próza publicistická, zahrnující opět různé žánrové typy od beletristického útvaru až po eseje, věnované zejména otázkám divadla (*Před oponou*, 1920; *Režisérův zápisník*, 1923), knihovnám a čtenářům (*Knížka o čtení praktickém*, 1924), literárním vrstevníkům (*Kapitola o předválečné generaci*, 1934) i obecnějším sociálně filozofickým problémům (*Kniha o českém charakteru*, 1924). Významné místo mezi těmito svazky mají Mahenovy přírodní črty, především sbírka „vzpomínek, poznámek, nápadů a povídek“, nazvaná *Rybářská knížka* (1921), naplněná poezií světa řek a tůní, dobrodružstvím toulek a lovu, vyprávěním o rybách i o lidech kolem nich. Charakterizuje ji mužný poměr k přírodě, spojující rozvinutý poetický smysl s intimní věcnou a přímo odbornou znalostí. Zážitky a postřehy z první poválečné návštěvy Balkánu vyličil v knize cestopisných fejetonů *Hercegovina* (1924). Mahenovo putování Jugoslávií je poznamenáno tuláctvím bohémské a svě-

toběžnické generace, stejně jako jeho vztah k nenarušené jižní přírodě, k prostým lidem i k hrdinské tradici jejich mnohaletého boje za svobodu. Hledání nových publicistických forem se mj. projevilo v Mahenově edici *Nápady a výpady* (1921–1922), kterou vyplňoval sám pod nejrůznějšími pseudonymy.

Nejsoustavněji se Mahen věnoval dramatice, v níž je těžiště jeho díla. Jeho dramatické prvotiny (*Juanův konec*, 1905; *Klúč*, 1907) vznikají ještě za studentských let v ovzduší anarchistického sociálního protestu a buřičství. První velké drama, kterým Mahen vstoupil do dějin předválečného českého divadla, byl *Jánošík* (1910), podnícený zážitky z cesty na Slovensko. Z lidové tradice tu vytěžil symbolický obraz lidového bojovníka proti panskému útlaku, vložil však do něho i problematiku svou a své generace. Zbavil svého hrdinu mytických rysů, ale také jednoznačnosti, vytvářeje z něho složitou a rozpornou postavu intelektuálního vůdce a zachycuje proces jeho vnitřního vývoje. V tom se Jánošík podobá hrdinům většiny Mahenových her, mladým mužům procházejícím citovými krizemi a životními otřesy, bolestně hledajícím a těžce vykupujícím cestu ke zralosti a mužné činorodosti. Ze starší historické látky – ze života pronásledovaných českých bratří – těží Mahen ještě jednou obraz boje za svobodu v dramatu *Mrtvé moře* (1918). Aktuální tematiku s výrazným aspektem protiválečným a sociálně kritickým mají Mahenovy poválečné hry *Nebe, peklo, ráj* (1919), zachycující tragédii válečného mrzáka, *Generace* (1921), v níž se Mahen kriticky vyrovnává s poválečným vývojem v republice, a *Dezertér* (1923). K nejživějším dramatickým pracím Mahenovým patří dodnes jeho lyrické komedie: předválečná *Ulička odvahy* (1917), anekdotická hříčka, plná úsměvné pohody a svěžesti mládí, a *Nasreddin čili Nedokonalá pomsta* (prem. 1928), pohádková fantazie na motivy příběhů známého lidového hrdiny Orientu. V obou těchto komediích se Mahen nejvíce vzdálil od základní linie své dramatiky, která je založena na psychologické analýze a sledování vnitřního světa a vývoje hrdiny a v níž lyrickou složku představuje impresionisticky náladové podbarvení situace. Mahenovu cestu k novému pojetí jevištního lyrismu podstatně ovlivnilo sblížení s avantgardním divadlem, jež se odrazilo už v souboru šesti poetistických filmových libret *Husa na provázku* (1925). V *Nasreddinu* dospěl Mahen k svébytnému komediálnímu útvaru blízkému pantomimě a poetistické klauniádě, zároveň však čerpajícimu z lidového humoru a nepostrádajícimu ani aktuální politickou symboliku.